

CSILLAGÁSZAT

A csillagászat (asztronómia) a Földön kívüli jelenségek megfigyelésével és magyarázatával foglalkozik.

Előzmények:

9. évfolyam:

- Földrajz: A Naprendszer és Föld jellemzői.
- Fizika: Newton-féle gravitációs törvény, Kepler törvényei, gravitáció, súly, súlytalanság, mesterséges égitestek.

A csillagászat módszerei

- **csillagászati színeképelemzés** (A színeképelemzés vagy spektrumanalízis az összetevőire bontott elektromágneses sugárzás, a színekép vizsgálatát jelenti. A színeképelemzéssel foglalkozó tudományágat spektroszkópiának nevezzük)
- **fotometria** (csillagok fényességének a vizsgálata)
- **Az elektromágneses hullámok megfigyelése**

mikrohullámú csillagászat
infravörös csillagászat
optikai csillagászat
rádiócsillagászat

röntgencsillagászat
gamma csillagászat
ultraibolya csillagászat

Csillagászati távolságegységek

- **Csillagászati egység (Cs. E.):** a Föld nap körüli elipszispályája fél nagytengelyének hossza(közepes Nap-Föld távolság). 1 Cs.E.= 149 600 000 km
- **Fényév:** az a távolság, amit a fény 1 év alatt befut.
1 fényév = $9,46 \cdot 10^{12}$ km = 63240,64 Cs. E.
- **Parsec:** 1 ps távolságból a földpálya fél nagytengelye merőleges rálátás esetén 1'' szögben látszik. 1 ps = 206265 cs.e. = 3,26 fényév

Kozmológia

Kozmológiának nevezzük a csillagászat és a fizika azon közös tudományterületét, ami a világegyetem (univerzum) egészével foglalkozik, különösen annak keletkezésével és sorsával.

A csillagászat története

A csillagászat fejlődésének gyakorlati okai:

- naptárak készítése (mezőgazdaság igénye)
- Helymeghatározás, tájékozódás
(kereskedelem)
- Asztrológia (csillagjóslás)

- **Babilónia:** naptár hétnapos beosztása
- **Kína:** feljegyzéseket készítettek a rendkívüli égi jelenségekről, így nóvák és üstökösök feltűnéséről, nap- és holdfogyatkozások időpontjairól.
- **Egyiptom:** Főleg a naptárkészítésben jeleskedtek.(Nílus áradása)
- **Maja kultúra:** teljes napfogyatkozások megfigyelése, pontosan ismerték egyes bolygók keringési idejét.

- **Görögország csillagászata:**

Kiemelkedő helyet foglal el a csillagászat történetében. A görögök a megfigyeléseken túl magyarázatot is kerestek az égi jelenségekre. Itt alakult ki az a kétfajta világbé, a geocentrikus (Föld középpontú - Ptolemaiosz) illetve a heliocentrikus (Nap középpontú - Kopernikusz), amelyek harca váltakozó eredménnyel két évezreden át tartott.

További neves képviselői: Arisztarkhosz, Arisztotelész, Hipparkhosz.

- **Tycho Brahe és Kepler munkássága:**

Tycho Brahe (1546-1601) dán csillagász ennek a korszaknak a legtermékenyebb megfigyelő csillagásza volt.

Kepler törvényei segítségével kifogástalanul lehetett magyarázni a bolygók mozgását.

- **Galilei és Newton csillagászati munkássága**

Galilei: a távcső megalkotása, heliocentrikus világkép igazolása, inkvizíció, "...és mégis mozog a Föld.,,

- **Sir Isaac Newton**

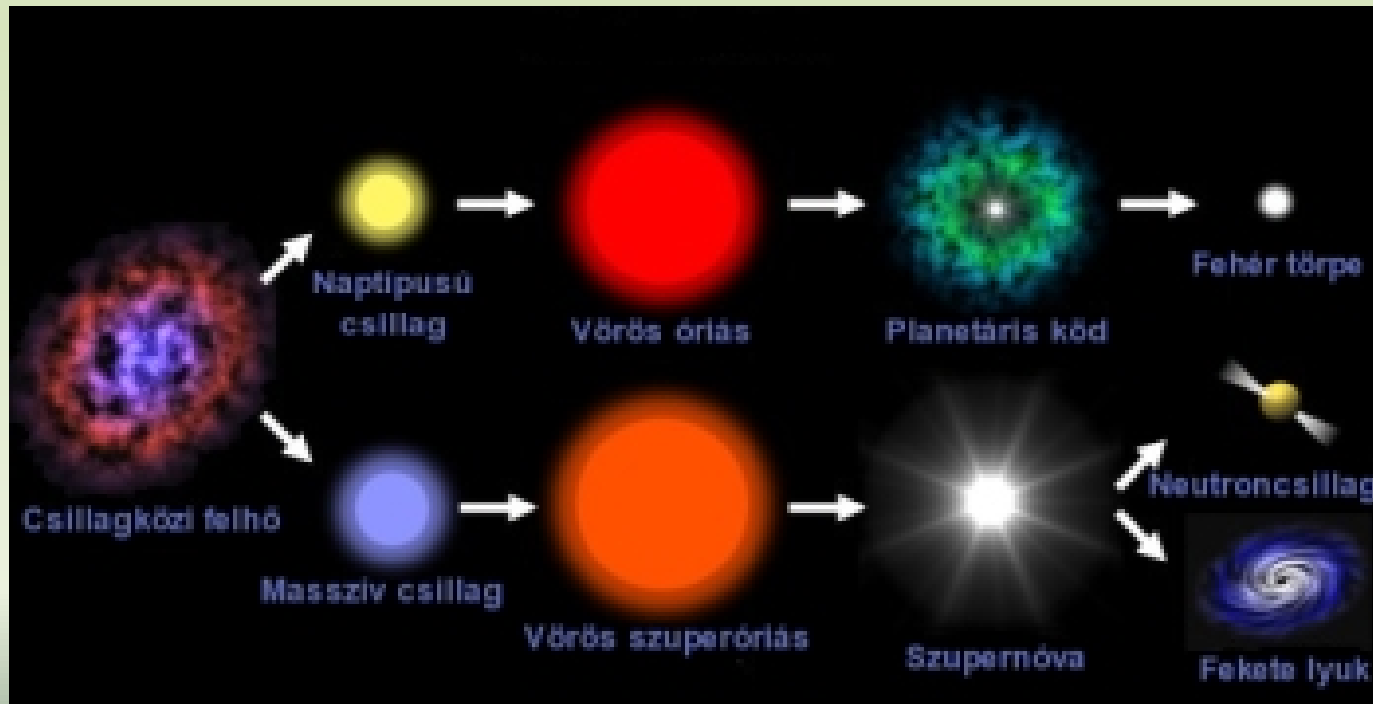
Közös alapra helyezte a kepleri égi mechanika és a Galilei-féle földi mechanika törvényszerűségeit.

- **A Newton utáni csillagászat**

A Newton utáni kor, a XVIII. század, az égi mechanika kibontakozásának korszaka. Biztos elméleti háttérrel (az általános tömegvonzás törvénye) és egyre pontosabb műszerek (távcsövek, időmérő eszközök) birtokában százával születtek a felfedezések.

A csillagok születése, élete és pusztulása

- A csillag a csillagászat szaknyelvében olyan égitest, amely nukleáris energiát termel, így saját fénnyel rendelkezik

A csillagok keletkezése 1.

- A világűrben hatalmas por- és gázfelhők vannak. A felhő egy része saját tömegétől összeroskad és az anyag elkezd összehúzódni. A felhő kisebb anyagcsomókra oszlik.
- A molekuláris felhőkből kiváló anyagcsomók egyre sűrűbbek és forróbbak lesznek, majd létrejönnek belőlük a protocsillagok, melyek még nagyon hideg és sötét objektumok.

A csillagok keletkezése 2.

- A protocsillagok anyaga tovább sűrűsödik, fényük változó. Amikor a magban a hőmérséklet eléri a 10 millió fokot beindulnak a nukleáris reakciók. A protocsillag átalakulásának ideje a tömegétől függ (30 millió év egy Naphoz hasonló csillagnál és 300 ezer év egy 30 naptömegű csillagnál).

A csillagfejlődés állomásai

Gravitációs összehúzódás: beindul a fúzió

A csillag a hidrogénjét „égeti”: $(\text{H} \rightarrow \text{He})$

Vörös óriás állapot: $\text{He} \rightarrow \text{C}, \text{O}$

Fehér törpe állapot

Nagy tömegű csillagok esetén...

- Ha a csillag töme: $m > 1,5m_{\text{Nap}}$, akkor a vörös óriás állapot után:

Szupernóva

Neutroncsillag

Fekete lyuk

Szupernóvarobbanás

- A csillag annyira felmelegszik, hogy a periódusos rendszer összes eleme kialakul.
- A csillag a felesleges tömegtől a külső burok robbanásszerű szétszóródásával szabadul meg.
- Az égbolton megjelenő új csillag fényessége összemérhető egy egész galaxis fényességével.
- 3 szupernóva-robbanást figyeltek meg:
1054, 1572, 1604

Vörös óriás állapot

A nagy tömegű csillagok igen gyorsan, néhány millió év alatt égetik el a magjukban lévő hidrogént. Ezután a hélium „gyullad” be és vörös óriássá, illetve vörös szuperóriássá fújja fel a csillagot.

A Nap kb. 5 milliárd év múlva éri el ezt az állapotot. Ekkor valószínűleg bekebelezi a Földet. (de a Vénuszt biztosan)

Fehér törpe

- Elfogy a He, a csillag megint összehúzódik és felmelegszik.
- A felszíni hőmérséklet magas, de kis felülete miatt nem túl fényes.
- Lassan kihűl és szürke, jelentéktelen objektummá válik.

Neutroncsillag

- A szupernóva-robbanás után megmaradó csillag a gravitáció hatására összeroppan.
- Elegendően nagy tömeg esetén a sűrűsége olyan naggyá válik, mint az atommag sűrűsége.

Fekete lyuk

- Ha az anyag olyan sűrűvé válik, hogy a fény sem szabadulhat a csillag környezetéből, akkor beszélünk fekete lyukról.
- A gravitációs hatása alapján szerezhethetünk tudomást létezéséről.

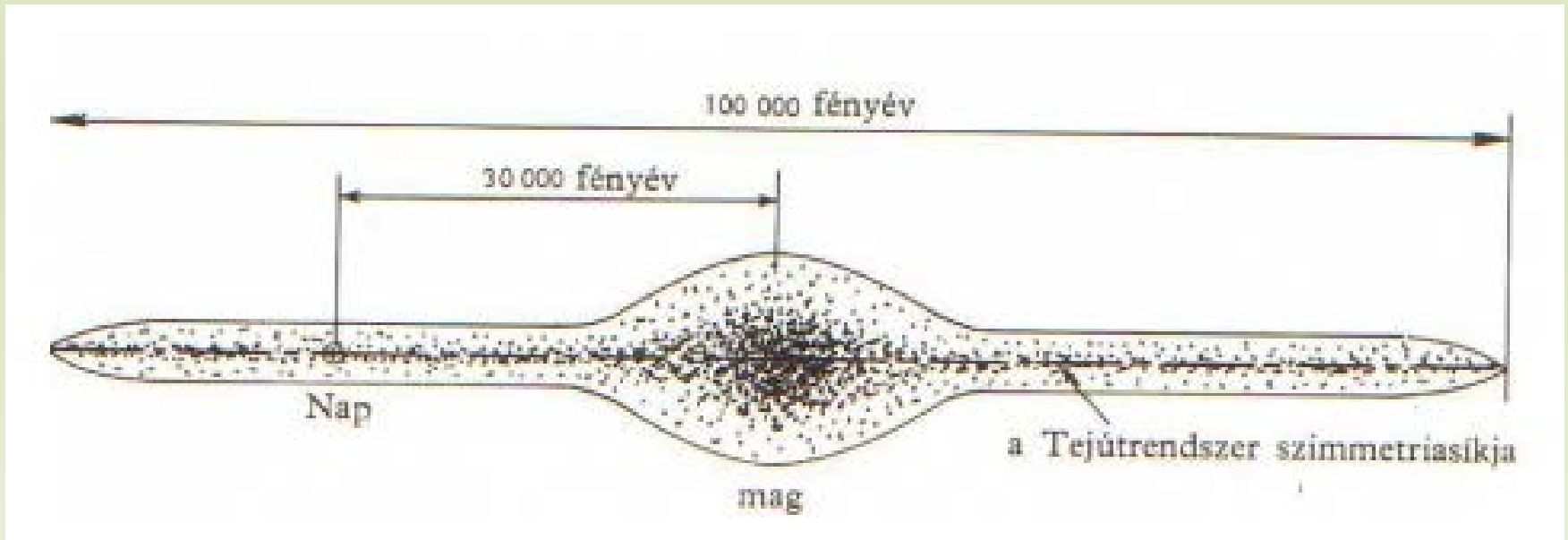
Galaxisok, Tejútrendszer, Naprendszer

A **galaxisok** égitestek: csillagok, csillagközi gázok, por és a láthatatlan sötét anyag nagy kiterjedésű, gravitációsan kötött rendszerei.

Androméda-galaxis

A **Tejútrendszer** elsősorban csillagokból áll, melyek közül sokan csoportokat, nyílt- és gömbhalmazokat alkotnak. Ezek különböző korúak.

A Tejútrendszer „oldalnézete”

Naprendszer 1.

A **Naprendszer korát** a Naprendszer különböző helyeiről (Föld, Hold, meteorok) származó radioaktív izotópok vizsgálatai alapján **kb. 5 milliárd évre becsüljük.**

- Naprendszer: az a tartomány, melyben a Nap gravitációs tere dominál.
(kb. 2 fényév sugarú gömb)
- A Nap tömege sokkal nagyobb (750-szer), mint az összes többi égitest együttes tömege.

Naprendszer 2.

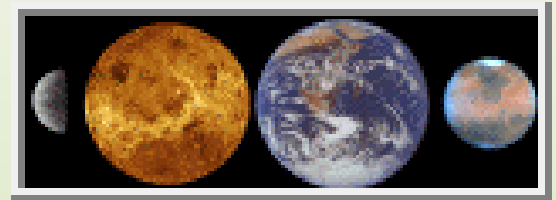
- A nagybolygók ugyanabban az irányban és közel egy síkban keringenek a Nap körül.
- A Naprendszer nagybolygói két jól elkülöníthető csoportba oszthatók: Föld-típusúak (szilárd kéreggel rendelkeznek), illetve Jupiter-típusúak (gázbolygók).
- Egyéb objektumok: Holdak, kisbolygók (kb. 100 000), üstökösök és meteorok, bolygóközi anyag.

A bolygók osztályozása

Föld típusú vagy kőzetbolygók:

A négy legbelső bolygó: Merkúr, Vénusz, Föld, Mars.

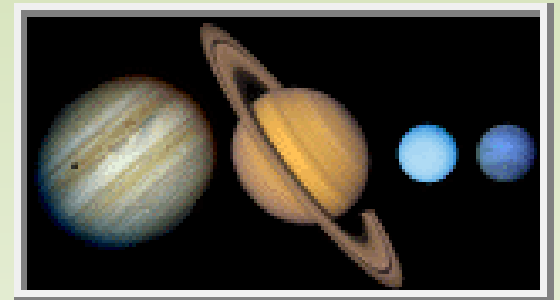

Mindegyikük kis méretű, de aránylag nagy sűrűségű, kőzetek és fémek alkotják, szilárd a felszínük, lassú a forgásuk, kevés holdjuk van.

Jupiter típusú vagy gázbolygók:

A négy gázbolygó: Jupiter, Szaturnusz, Uránusz, Neptunusz.

A Föld típusú bolygókénál sokkal kisebb sűrűségűek, főként hidrogén és hélium alkotja őket. A forgásuk gyors, vastag atmoszférájuk van, gyűrűik és nagyon sok holdjuk van.

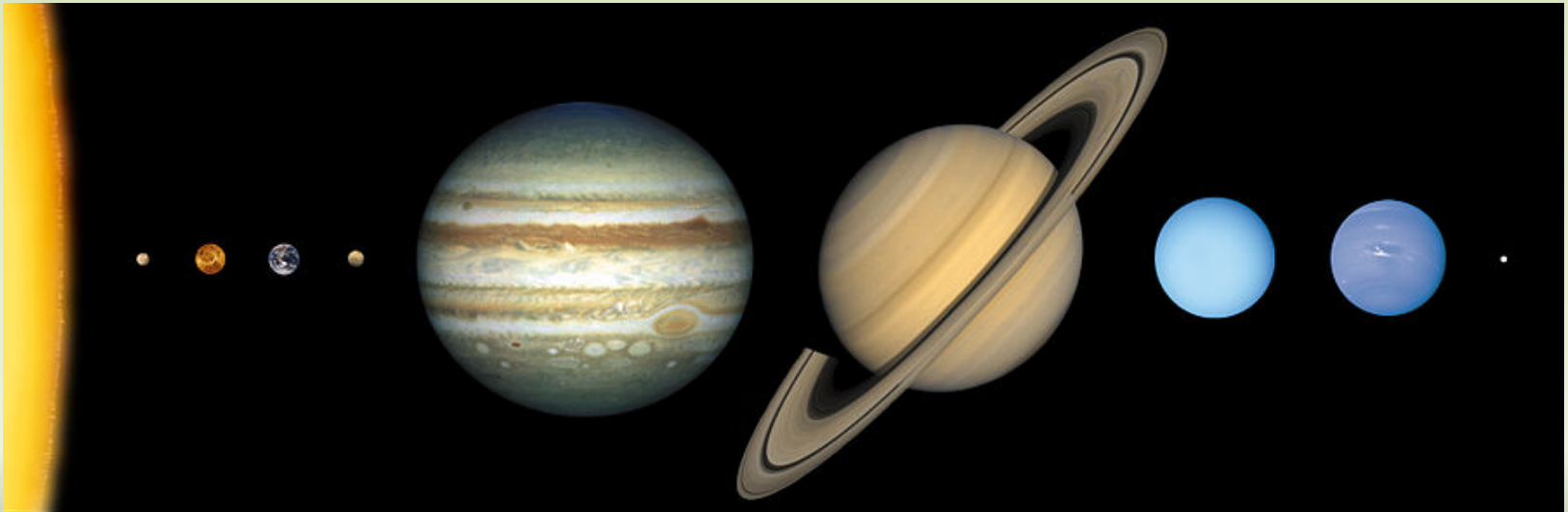

A kilencedik bolygó 2006-tól kisbolygó v. törpebolygó a **Plútó**.

bolygó

- A bolygó olyan jelentősebb tömegű égitest, amely egy csillag vagy egy csillagmaradvány körül kering, elegendően nagy tömegű ahhoz, hogy kialakuljon a hidrosztatikai egyensúlyt tükröző közel gömb alak, viszont nem lehet elég nagy tömegű ahhoz hogy belsejében meginduljon a magfúzió.

Merkúr · Vénusz · Föld · Mars · Jupiter · Szaturnusz · Uránusz · Neptunusz

- **Meteoroid:** egy viszonylag kicsi (homokszem és szikladarab közötti méretű) szilárd test a Naprendszerben, amely túl kicsi ahhoz, hogy kisbolygónak tekinthessük.
- **Meteor:** az a fényjelenség, amelyet az űrben keringő kisebb kövek, porszemek (meteoroidok) keltenek a légkörben, miközben, a nagy sebesség miatti súrlódástól felizzva, ionizálják azt (népies nevük hullócsillag);
- **Meteorit:** a világűrből származó természetes objektum, ami a Föld (vagy egy másik égitest, például a Hold, a Mars stb.) felszínével való ütközéskor nem semmisül meg (a Földet érő meteoroid tehát a meteorit).

Üstökös

Az üstökös olyan Naprendszerbeli égitest, mely a Nap körül, általában elnyújtott pályán kering, és a Nap közelébe érve kómája és a csóvája fejlődik, mindkét jelenség legfőbb oka az üstökös magot érő napsugárzás. Maguk az üstökös magok lazán összekapcsolódó jégből, porból és szikladarabokból állnak, méretük néhány kilométertől néhány tíz kilométerig terjed

Kisbolygó

Egy kisbolygó vagy aszteroida a törpebolygónál kisebb, szabálytalan alakú, szilárd anyagú égitest, mely csillag körül kering. Néhányuk saját holddal is rendelkezik.

A világegyetem keletkezése

Az ősrobbanás

- 15 milliárd évvel ezelőtt az Univerzum anyaga rendkívül sűrű és forró, valamint a robbanás állapotában volt(10^{10} fok, p,n,e,e⁺,foton, neutrínó.)
- A robbanást követően tágulás: a sűrűség és a hőmérséklet csökken.
- A robbanást követő 300 000 év után: a H-ből és He-ből álló gázanyagból elkezdtek kialakulni a galaxis-halmazok és a galaxisok

A távoli múlt

- 13,82 milliárd évvel ezelőtt az Univerzum az ősrobbanással („Big Bang”) megkezdődik (a napjainkban leginkább elfogadott elmélet szerint).
- 300 ezer évvel az ősrobbanás után hidrogén atommagok elektronokat fognak be, létrehozva az első atomokat
- 600 millió évvel az ősrobbanás után kialakulnak az első galaxisok
- 5 milliárd éve: a Nap létrejött
- 4,6 milliárd éve: a Föld létrejött, a geológiai korok kezdete
- 3,5 milliárd éve megjelennek az első egysejtűek a Földön

A táguló Univerzum

- Az extragalaxisok távolodnak. A távolodási sebesség arányos a tőlünk mért távolsággal.
Bizonyíték: a vöröseltolódás.
- A Földet minden irányból bombázza egy 3 K hőmérsékletű rádiósugárzás. (maradványsugárzás)
- Az Univerzum anyagának jelenlegi H/He arányát csak a forró-Univerzum hipotézissel lehet magyarázni.

Az űrkutatás és az űrhajózás eredményei és távlatai

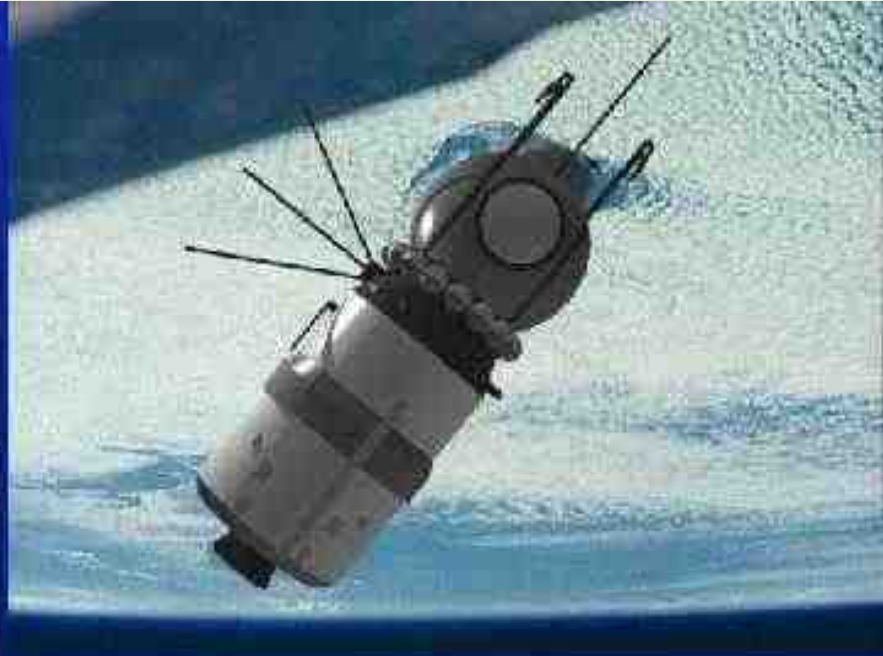
Az első mesterséges hold

Az első űrhajós

Jurij Gagarin
1934 – 1968

Vosztok-1

Start: 1961. ápr. 12. 8 h 7 m

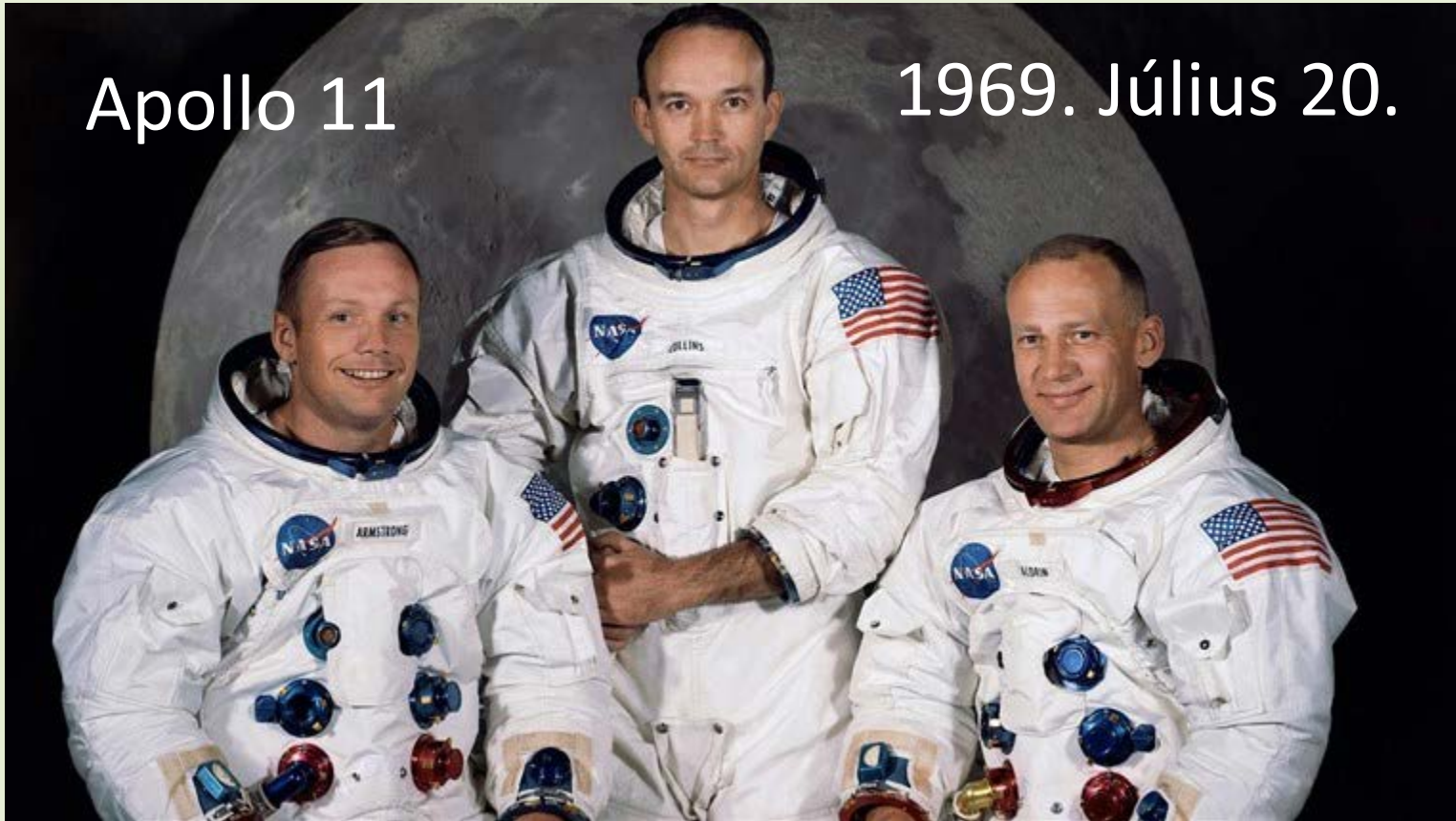
Legnagyobb magasság: 327 km

Egy teljes kör (108 perc)

Az első holdexpedíció

Apollo 11

1969. Július 20.

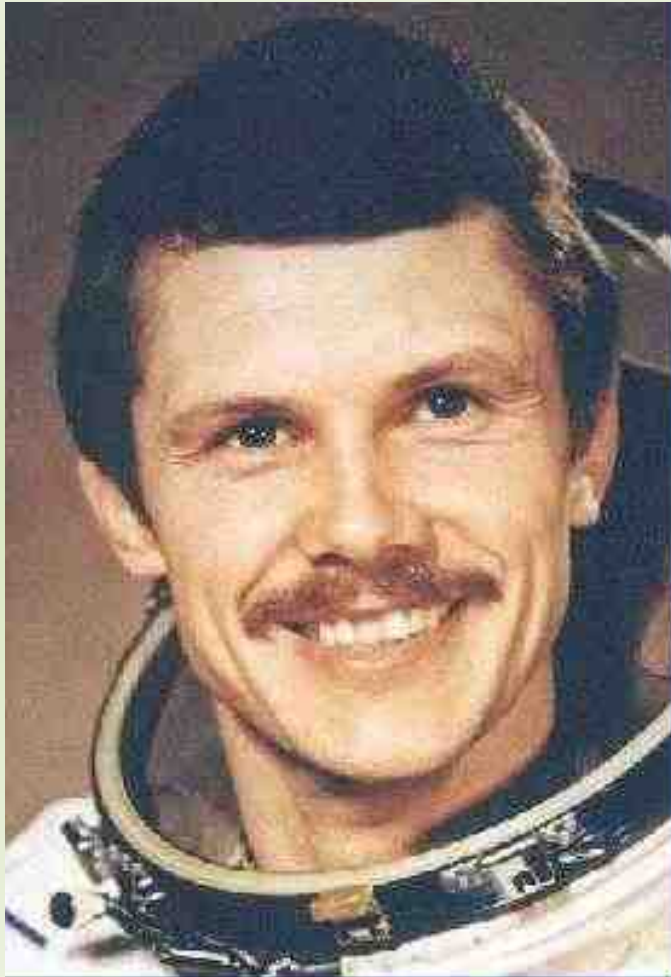

Neil Armstrong
A holdkomp pilótája

Michael Collins
az űrhajó pilótája

Edwin Aldrin
a holdkomp másodpilótája

Az első magyar űrhajós

Farkas Bertalan

Farkas Bertalan a Szaljut-6-on.

Egy magyar űrhajós

Start: Szojuz-36, 1980. máj. 26.

Leszállás: Szojuz-35, 1980. jún. 3.

Egy hetet töltött a Szaljut-6 űrállomáson.

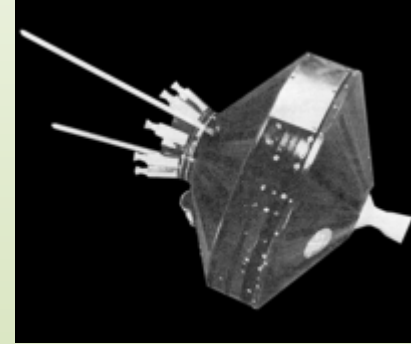
A külső Naprendszer kutatása (űrszondák)

A **Voyager-program** keretében a NASA 1977-ben két űrszondát indított a külső bolygók megfigyelésére, a Voyager 1-et és a Voyager 2-t.

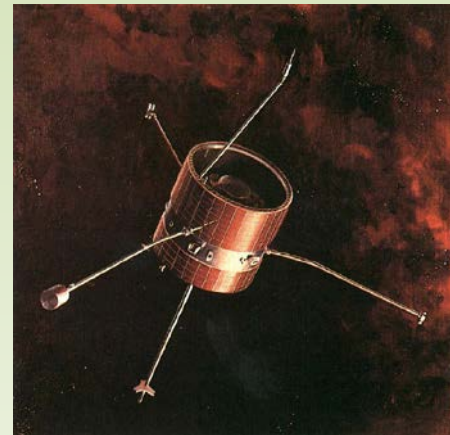

A Pioneer-program

Egy amerikai űrszondás program, amelynek keretében vizsgálták a Holdat, a bolygóközi teret, a Napot, az óriásbolygókat és a Vénuszt. A Pioneer-program keretében indították az első olyan űrszondákat, amelyek elhagyták a Naprendszert (Pioneer-10 és Pioneer-11).

Korai Pioneer holdszondák
(Pioneer-0,-1,-2)

Napkutató Pioneer szondák
(Pioneer-6,-7,-8,-9)